

Jens Petter Madsbu

Realisme og relativisme innenfor
sosial konstruktivisme

Høgskolen i Hedmark
Notat nr. 9 – 2004

Online-versjon

Utgivelsessted: Elverum

Det må ikke kopieres fra notatet i strid med åndsverkloven og fotografiloven eller i strid med avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Forfatteren er selv ansvarlig for sine konklusjoner. Innholdet gir derfor ikke nødvendigvis uttrykk for Høgskolens syn.

I notatserien fra Høgskolen i Hedmark publiseres f.eks milepel dokumentasjon av et forsknings- og/eller utviklingsprosjekt, eller andre dokumentasjoner på at et arbeid er i gang eller er utført.

Notatet kan bestilles ved henvendelse til Høgskolen i Hedmark.
(<http://www.hihm.no/>)

Notat nr. 9 - 2004

© Forfatteren/Høgskolen i Hedmark

ISBN: 82-7671-433-1

ISSN: 1501-8555

Høgskolen i Hedmark

Tittel: Realisme og relativisme innenfor sosial konstruktivisme			
Forfattere: Jens Petter Madsbu			
Nummer: 9	Utgivelsesår: 2004	Sider: 24	ISBN: 82-7671-433-1 ISSN: 1501-8555
Oppdragsgiver: Høgskolen i Hedmark, Avdeling for Økonomi, Samfunnsfag og Informatikk / Karlstads universitet			
Emneord: Sosial konstruktivisme, realisme, relativisme, sosiologi, vitenskapsfilosofi, konstruksjonisme			
Sammendrag: I foreliggende notat ønsker jeg å drøfte relevansen og fruktbarheten av begrepet <i>sosial konstruktivisme</i> for empiriske teknologistudier innen temaet «Digital kommunikasjon i tjenesteforidling» – et doktorgradsprosjekt innen sosiologi ved Høgskolen i Hedmark og Karlstads universitet. Fokuset ligger på begrepene relativisme og realisme innen sosial konstruktivisme. En foreløpig problemstilling lyder: Hvordan kan en forstå begrepene relativisme og realisme innenfor sosial konstruktivisme? Først vil jeg gi en kortfattet redegjørelse for det jeg oppfatter som to sentrale begreper innenfor sosial konstruktivisme, begrepene om relativisme og realisme. Her er Jon Hellesnes' forståelse sentral (Hellesnes 2001), sammen med Søren Kjørups forståelse. Deretter vil jeg presentere sosial konstruktivisme - eller noen innspill til forståelse av begrepet sosial konstruktivisme - og prøve å vise et skille mellom begrepene konstruksjonisme og konstruktivisme slik Søren Kjørup forklarer dette skillet (Kjørup 2001). Jeg vil deretter drøfte hvordan realisme og relativismebegrepet kan forstås innenfor sosial konstruktivisme, og hvilke vitenskapsfilosofiske problemer som er heftet ved begrepene.			

Høgskolen i Hedmark

Title: The problem of relativism and realism in social constructivism			
Author: Jens Petter Madsbu			
Number: 9	Year: 2004	Pages: 24	ISBN: 82-7671-433-1 ISSN: 1501-8555
Financed by: Hedmark University College, Department of Business Administration, Social Sciences and Computer Science / Karlstad University			
Keywords: Social constructivism, realism, relativism, sociology, philosophy of science, constructionism			
Summary: The present paper examines the problems concerned with the concept of relativism and realism in social constructivism. Focus is put on empirical technology studies within the theme of Digital Communication in service distribution. A preliminary research question is: How can we understand the concepts of relativism and realism within the theoretical framework of social constructivism? First I will give a short introduction to central concepts in social constructivism, and then discuss different ontological and epistemological problems concerned with social constructivism, relativism and realism. I will base the discussion on the work of Jon Helleenes and Søren Kjørup, both philosophers of science.			

INNHold

Innledning.....	9
Relativisme og realisme	10
Hva er sosial konstruktivisme?.....	11
Konstruktivisme eller konstruksjonisme?	13
Alt er sosiale konstruksjoner, men sosiale konstruksjoner er ikke alt?	15
Hva er en fruktbar og holdbar konstruktivisme?	
Finnes det en sannhet? Finnes objektiv, sann viten?	19
Oppsummering	21
Litteraturliste	23

Innledning

Foreliggende paper er første skritt på en vei der jeg ønsker å drøfte relevansen og fruktbarheten av begrepet *sosial konstruktivisme* for empiriske teknologistudier innen temaet «Digital kommunikasjon i tjenesteforvaltning» – et doktorgradsprosjekt innen sosiologi ved Høgskolen i Hedmark og Karlstads universitetet. Drøftingen i denne foreliggende versjonen av paperet er ikke tilstrekkelig gjennomført. Jeg vil fullføre paperet etter diskusjoner i forbindelse med seminaret.

Fokuset ligger på begrepene relativisme og realisme innen sosial konstruktivisme. En foreløpig problemstilling lyder: Hvordan kan en forstå begrepene relativisme og realisme innenfor sosial konstruktivisme?

Først vil jeg gi en kortfattet redegjørelse for det jeg oppfatter som to sentrale begreper innenfor sosial konstruktivisme, begrepene om relativisme og realisme. Her er Jon Hellesnes' forståelse sentral (Hellesnes 2001), sammen med Søren Kjørups forståelse. Deretter vil jeg presentere sosial konstruktivisme – eller noen innspill til forståelse av begrepet sosial konstruktivisme – og prøve å vise et skille mellom begrepene konstruksjonisme og konstruktivisme slik Søren Kjørup forklarer dette skillet (Kjørup 2001). Jeg vil deretter drøfte hvordan realisme og relativismebegrepet kan forstås innenfor sosial konstruktivisme, og hvilke vitenskapsfilosofiske problemer som er heftet ved begrepene.

Det foreliggende paperet skal tjene som et senere utgangspunkt for en kritisk gjennomgang av tradisjonen Social Construction of Technology (SCOT) og Social Shaping of Technology (SST) i lys av kritikken spesielt Kjørup og Hellesnes retter mot (deler av) den konstruktivistiske vitenskapsfilosofien. SCOT og SST har som prosjekt å vise at teknologi ikke utvikles og anvendes i henhold til en egen intern teknologisk logikk (teknologisk determinisme), men i stedet er et sosialt produkt, utviklet under forhold knyttet til teknologiens opprinnelse og anvendelse (Edge og

Williams 1996)¹. Vesentlige deler av forskningen innenfor SCOT og SST er empirisk forskning med en rekke ulike temaer, men der betydningen av *the social construction* eller *shaping of technology* står sentralt. Men dette vil altså bli behandlet ved en senere anledning. Her vil jeg konsentrere meg om begrepene relativisme og realisme innenfor sosial konstruktivisme.

Relativisme og realisme

Begrepet relativisme kan i denne framstillingen forstås som at noe – et fenomen, en påstand, et forhold – kun er sant i forhold til andre fenomener, påstander eller forhold. Det er med andre ord umulig å si at noe er «sant i seg selv». Et utsagn kan derfor kun forstås relativt i forhold til den konteksten det oppstår i, og relativt i forhold til andre utsagn. Dette betyr ikke at en relativistisk posisjon avviser et begrep om sannhet, men – som sagt – at hva som er sant må sees i forhold til andre utsagn om hva som er sant. Og, som Vivan Burr hevder (Burr 1995): «Siden det ikke kan finnes noen sannhet, må alle perspektiver ha samme verdi» (min oversettelse). Den ene sannhet kan være like god som en annen.

Jeg vil nedenfor komme tilbake til at dette er en problematisk posisjon av minst to grunner. Den ene grunnen er at det er ulogisk. Det skal jeg argumentere for nedenfor, med støtte fra både Hellesnes' og Kjørups artikler. Den andre grunnen er at et relativistisk ståsted, slik Burr legger det fram, er politisk og moralsk problematisk. Det er problematisk at et undertrykkende perspektiv skal vurderes som like mye verdt som et undertrykt perspektiv. Det er problematisk dersom et relativistisk ståsted innebærer at vi vurderer en overgriperers posisjon som like mye verdt som posisjonen til den som blir utsatt for overgrepet, «because there can be no truth» (Burr 1995). Dette er alvorlige innvendinger mot relativismen. Jeg vil likevel ikke utdype disse problemene ytterligere her, fordi fokuset ligger på de vitenskapsfilosofiske problemene med relativismen.

---

1 Jeg har gitt ut et slik notat i Høgskolens notatserie med tittelen «Sosial konstruksjon av teknologi. Konstruktivistisk perspektiv på teknologianvendelse og -utvikling, eksemplifisert ved SMS».

Innenfor konstruktivismen kan et begrep om realisme være tilsvarende problematisk som begrepet om relativisme. Så lenge virkeligheten er sosialt konstruert, kan det da være noe virkelig utenfor konstruksjonen? En radikal versjon av konstruktivismen vil trolig hevde at det er umulig at det skal være noe virkelig «utenfor» det vi kan sette begreper på. Med en gang vi har satt begrep på det – språkliggjort et fenomen – er det i prinsippet en sosial konstruksjon. Da blir det slik at en objektiv virkelighet er umulig. Virkeligheten blir til ved at den blir språkliggjort. «Alt er språk», kan det hevdes, men er språk alt?

I den senere tid er det kommet flere vitenskapsfilosofiske bidrag innenfor tradisjonen «kritisk realisme» (Baskhar 1975, 1979; Sayer 1992, 2000). I følge denne tradisjonen er ikke realisme en snarvei til Sannheten med stor S – noe som kan oppfattes som liknende fundamentalisme – men et ståsted som hevder at det finnes en virkelighet uavhengig av våre tanker om den, men at vi likevel ikke har umiddelbar tilgang til denne virkeligheten. Sosiale fenomener kan for eksempel ikke eksistere uavhengig av aktører eller subjekter, men de eksisterer vanligvis uavhengig av det bestemte individet som studerer dem (Sayer 1992). «Social scientists and historians produce interpretations of objects, but do not generally produce the products themselves» (Ibid). Som samfunnsforskere produserer vi de begrepene vi anvender for å forstå den sosiale verden, men vi produserer ikke fenomenene vi observerer.

Hensikten med den korte gjennomgangen av relativisme og realismebegrepene har vært å forsøke å etablere et ståsted for den videre diskusjonen om sosial konstruktivisme. Presentasjonen er ikke ment å være uttømmende for forståelsen av begrepene, men er mer ment som et utgangspunkt for de videre redegjørelser og drøftinger.

Hva er sosial konstruktivisme?

Det er – typisk nok – ikke entydig hva som legges i begrepet sosial konstruktivisme. Dette trenger ikke være problematisk, men kan heller vise til at vi snakker om en forskningstradisjon bla. innen sosiologien (og annen samfunnsvitenskap) som gjennom diskusjon og refleksjon over tid, stadig

har utviklet seg og etablert ny kunnskap. Hellesnes hevder at konstruktivismen er vokst fram de siste 30 årene gjennom sosiologiske, antropologiske og historiske studier av vitenskap, studier som også er omtalt som *Sociology of Scientific Knowledge* – SSK (Hellesnes 2001).

Begrepet om sosial konstruktivisme er innen sosiologien trolig mest forbundet med Berger og Luckmanns ny-klassiske «*The social construction of reality*» (Berger og Luckmann 1966), der hverdagslivets «*commonsense knowledge*» – kunnskap som individer tar for gitt som sanne – blir analysert, med særlig vekt på prosessen som fører fram til slik kunnskap. Berger og Luckmann viser bl.a. at selv om ulike mennesker til ulike tider, og på ulike steder, på hvert sitt vis oppfatter verden som sann, så er *prosessen* fram til denne forståelsen den samme.

Konstruktivister har derfor som en målsetting å analysere og forstå måten samfunnsmedlemmene får slik kunnskap om verden – som de altså tar for gitt – og hvordan de kan gjøre det til (så å si) samme tid. Berger og Luckmann viser hvordan samfunnsmedlemmene først etablerer subjektiv kunnskap om seg selv og samfunnet gjennom bl.a. sosialiseringprosessen (subjektivisering), for deretter å vise hvordan denne kunnskapen blir institusjonalisert og gjort tilgjengelig og allmenn (objektivering) (Berger og Luckmann 1966). En senere utlegning av begrepet «konstruktivisme» er denne:

Generelt kan man ved «konstruktivisme» forstå det synspunkt at den virkelighet vi oplever og erkender, i større eller mindre grad er formet eller skabt gjennom selve den måte vi tenker og taler om den på, gjennom vores måder at beskrive, afbilde og forklare den på, altså gjennom vores sprog og andre tegnsystemer og gjennom vore begreber, og gjennom sociale konventioner (Kjørup 2001, s. 7).

En annen måte å si dette på er at teorien om sosial konstruksjonisme antar at individers og samfunnets oppfattelse og forståelse av hva som er virkelig og sant, i seg selv er et produkt av individers og sosiale gruppers sosiale interaksjon (Giddens 2001). Denne posisjonen innebærer at det å «forklare» sosiale realiteter som kun sosiale realiteter, vil være å overse og ta for gitt *prosessen* som konstruerer denne sosiale realiteten. Konstruksjonistene vil således argumentere for at det viktige må være å dokumentere og analysere

disse konstruksjonsprosessene, og ikke bare de sosiale realiteter som avledes av den sosiale konstruksjonen (Giddens 2001).

Det kan også synes som om Giddens her vektlegger det interaksjonistiske – at konstruksjonen skjer som et resultat av, og *i* interaksjon mellom samfunnsindivider. Det kan videre synes som om dette perspektivet ikke er like fremtredende hos for eksempel Kjørup og Hellesnes. Jeg vil likevel ikke diskutere her betydningen av dette, selv om det kan være relevant for forståelse av sosial konstruktivisme. Fokuset mitt ligger – som sagt – i denne omgang på realisme og relativisme.

Konstruktivisme eller konstruksjonisme?

Ovenfor er begrepene «konstruksjonisme» og «konstruktivisme» brukt om hverandre, og nærmest synonymt. For enkelte vitenskapsfilosofers synes det å være det samme hvilket av begrepene som benyttes (for eksempel Aspers 2000, som hevder at få skiller mellom begrepene, men at konstruktivisme er det mest anvendte), mens det for andre er et vesentlig skille mellom begrepene (Hacking 1999; Kjørup 2001).

En av grunnene til at det kan være fruktbart å skille mellom begrepene, er at det gir oss mulighet for å tenke oss en skala der vi kan plassere *konstruksjonistene* i den ene enden og *konstruktivistene* i den andre (rent skjematisk). Kjennetegnet ved konstruksjonistene er i følge Kjørup at de inntar en posisjon der *alt* er sosialt konstruert, og at det dermed ikke finnes noen objektiv virkelighet utenfor våre begreper om virkeligheten (Kjørup 2001). Kjørup viser til psykologen Vivien Burrs «An introduction to social constructionism» (Burr 1995) som et eksempel på en slik konstruksjonistisk posisjon. Burr hevder bl.a. om konstruksjonisme at

... there exists no «truth» but only numerous constructions of the world, and which ones receive the stamp of «truth» depends upon culturally and historically specific factors. This is what is called 'relativism' – there exist only numerous versions of events, all of which must theoretically be accorded equal status and value. Because there can be no truth, all perspectives must be equally valid (Burr 1995, s. 85 gjengitt i Kjørup 2001).

Kjørup hevder at i et slikt relativistisk og antirealistisk perspektiv har flere problemer, både politiske og moralske (som tidligere vist), men også at det er ulogisk rent vitenskapsfilosofisk. Dersom det ikke finnes noen form for objektiv sannhet (antirealisme) og alle subjektive sannheter er like gode (relativisme), så må dette også gjelde for utsagnet «Det finnes ingen sannhet» og «Alle sannheter er like gode». Her er vi inne i et klassisk logisk dilemma a la kreteren Epimendes utsagn: «Alle kretere er løgnere» (kjent som kreteren Epimendes' paradoks eller «løgnens paradoks») (Enebakk 2001).

Jon Hellesnes tar opp det samme poenget i artikkelen «Sosial konstruktivisme i vitenskapsteorien» (Nytt norsk tidsskrift 2/2001). Hellesnes to hovedpoenger er at konstruktivismen, slik den framstilles i SSK-studier, både er antirealistisk og relativistisk. Vidar Enebakk oppsummerer Hellesnes hovedpoenger slik (i sitt motsvar «Lite konstruktivistisk om konstruktivisme» (Nytt norsk tidsskrift 3/2001)):

Problemene oppstår, sier Hellesnes, når konstruktivistene hevder at naturen eller våre vitenskapelige fakta om naturen bare er sosialt konstruerte (antirealisme), noe som innebærer at kunnskapen ikke lenger er universelt gyldig, men bare relativ til konteksten (relativisme) (Enebakk 2001).

Alternativet er å hevde påstanden om sannhet og påstanden om relativisme, men legge til «unntatt utsagnene 'Det finnes ingen sannhet ut over det konstruerte' og 'Alle sannheter er like gode'». Dette ville imidlertid kreve en metaforklaring, som igjen ville kreve en metaforklaring osv (Hellesnes 2001). Således er dette alt i alt en ulogisk, og dermed uholdbar posisjon.

Selv om Hellesnes anerkjenner at sosiale faktorer kan styre retningen på vitenskapens utvikling, kritiserer han konstruktivistenes mer radikale posisjon. Denne radikale posisjonen innebærer i følge Hellesnes, at konstruktivistene avviser naturens realiteter. Han bruker som eksempel at konstruktivister vil hevde at DNA-molekylet kun er en konstruksjon, utført av naturvitenskapelige forskere, konstruert i et laboratorium. Hellesnes hevder at «Den konstruktivistiske vitenskapsteorien går nemlig ut på at naturvitenskapelige fakta berre har ein sosial eksistens» (Hellesnes 2001). Og

videre: «... standpunktet [går ut på] at dei «realitetane» naturvitskapen «påviser», ikkje ville ha eksistert dersom menneska og den naturvitskaplege åtferda deira ikkje hadde vore der» (Ibid).

Forenklet sagt: for konstruktivistene er det umulig å hevde at noe blir *oppdaget*, det er bare snakk om at ting blir *oppfunnet*. Og så lenge alle oppfinnelser i prinsippet er sosiale konstruksjoner, knyttet til kontekster, er de også relativistiske og antirealistiske. «Vitskapen konstruerer, den oppdager ikkje. Til liks med forklaringane blir fenomena til gjennom ei form for oppfinning» (Ibid).

Men det er ikke nødvendigvis riktig av Hellesnes å skjære alle konstruktivister over en kam. Forskningsfeltet «konstruktivisme» er heterogent og til dels internt motstridende, hevder Enebakk. Dette blir også illustrert ved presentasjonen av Burr over, som av Kjørup blir karakterisert som «konstruksjonist» – for Kjørup, det samme som relativist og antirealist. Enebakk tilbakeviser altså at konstruktivistene har det radikale perspektivet på relativisme og realisme som Hellesnes hevder. Enebakk mener at konstruktivistene nettopp *ikke* hevder at alt kun er sosiale konstruksjoner. Konstruktivistene hevder heller at sosiale faktorer *også* er involvert i frembringelsen av vitenskapelig viten.

Alt er sosiale konstruksjoner, men sosiale konstruksjoner er ikke alt?

For hva er så den «riktige» versjonen av sosial konstruktivisme? Hva kjennetegner en eventuell konstruktivisme som ikke er antirealistisk og relativistisk?

Enebakk hevder at Hellesnes tillegger konstruktivistene en «alle utsagn er relative til kontekst»-holdning. Faller utsagnet «alle utsagn er relative» i samme grøft som utsagnet «alle kretere er løgnere»? Nei, hevder Enebakk, fordi utsagnet også selv kan være relativt «i betydningen sant under visse betingelser» (Enebakk 2001, henvisning til Margolis 1991). Enebakk forsøker videre å argumentere for at denne konstruktivistiske form for

relativisme kan innebære at fenomener kan forstås som sanne på en måte, men samtidig som kunnskapen om et fenomen også (og samtidig) er kontekstuellet betinget. Denne nyansen mener Enebakk forsvinner hos Hellesnes, fordi Hellesnes synes å være altfor opptatt av å sette opp dikotomier: enten relativisme eller realisme, enten natur eller samfunn. Denne tradisjonelle dikotomiseringen vil «strukturere den tradisjonelle vitenskapsfilosofiens resepsjon av sosialkonstruktivismen» (Ibid).

Fra enkelte sosialkonstruktivistisk hold rettes det motkritikk mot kritikken fra tradisjonelt vitenskapelig hold som skal hevde det problematiske i «den enkelte sosialkonstruktivistiske positionens mangel på klart definerte begreber og mangel på eksplisitt udredning af positionens forhold til fagdisciplinens tradition samt at deres brug af ukorrekt metode til afdækning af virkeligheden. ...» (Hammershøj og Petersen 2001).

Dette er i følge enkelte sosialkonstruktivistisk en kritikk som kommer fra den tradisjonelle vitenskapens talsmenn. Motkritikken synes å gå på at det er nettopp å unngå å oppfylle de tradisjonelle vitenskapers forventning til hva som er «riktig» vitenskap som er poenget. Slik Hammershøj og Petersen ser det, ønsker sosialkonstruktivismen å unngå å bli vurdert ut ifra de tradisjonelle kriteriene for hva som er riktig vitenskap. Det kan videre synes som om forsvaret for sosialkonstruktivismen ligger i et antiautoritært motangrep mot de etablerte vitenskaper, der det å unngå å havne i de tradisjonelle former for hvordan vitenskap skal bedrives, er målet.

Dermed kan det synes som om vesentlig deler av argumentasjonen *for* konstruktivismen, heller er en argumentasjon *mot* tradisjonell og autoritær vitenskap. På denne måten kan forsvaret for sosialkonstruktivismen framstå som et politisk prosjekt – et antiautoritært og (muligens) demokratisk prosjekt – heller enn et vitenskapsfilosofisk prosjekt. Og da er det vanskelig å fange opp hva som gjør den sosialkonstruktivistiske forskningstradisjonen til en posisjon som er verdt å innta for å kunne forstå sosiale forhold. Vi vet bare at vi ikke bør anvende de etablerte vitenskapers tilnærming, uten at vi helt sikkert vet hva det skulle være.

Det er ikke sikkert dette er en rettferdig argumentasjon mot Hammershøj og Petersen, men poenget er å vise at forsvaret for sosial konstruktivisme enkelte ganger kan synes å framstå som mer vitenskaps*politikk* enn vitenskaps*filosofi*.

Enebakk viser i sitt motsvar til Hellesnes til en rekke konstruktivister som hevder at vitenskapsstudier innenfor konstruktivismen ikke har som mål å diskutere hvorvidt det eksisterer sann viten eller objektive fakta, men – når det gjelder SSK, vitenskapsstudier – så er hensikten å *forstå* vitenskap gjennom å *studere* vitenskap. «De [vitenskapsstudiene] undersøker hva vitenskapen *er* i praksis, og ikke bare hvordan vitenskapen *bør* være i teorien». Sosialkonstruktivismen hevder ikke at alt er sosialt konstruert, men at kunnskap *også* er påvirket av sosiale og kontekstuelle faktorer. På denne måten vil konstruktivistene hevde at viten som vitenskapen frambringer både har naturlige og samfunnsmessige årsaker.

Enebakk synes altså å hevde at konstruktivismen vil tilbakevise problemstillingen om hva som er naturlig og hva som er samfunnsmessig, og heller fokusere på å forså de faktorer og prosesser – både sosiale og naturlige – som gjennom vitenskapsstudier framstår som årsaker til at vi forstår fenomener på den måten vi gjør. I neste instans kan man videre diskutere hvilke konsekvenser en slik vitenskapelig frambrakt viten om vitenskapen kan få for både vitenskapen og samfunnet. Og at dette *ikke* er en relativistisk eller en antirealistisk posisjon, men en posisjon som åpner for at den sanne forståelse både kan ha et sosialt og et naturlig opphav.

I sitt motsvar mot Enebakk, sier Hellesnes seg enig i mange av Enebakks innvendinger, men skiller klart mellom en sterk og en svak versjon av sosial konstruktivisme. En svak versjon er en som gjør et standpunkt lite pretensiøst, og dermed krever liten bevisbyrde, en sterk versjon er en versjon som er pretensiøs, og som dermed krever sterk bevisføring (Hellesnes 2001). Eksempel på en svak versjon er å hevde at samfunnsvitenskapelige studier av vitenskapssamfunnet kan frembringe ny og viktig kunnskap om vitenskap. En sterk versjon er en versjon som går i retning av reduksjonisme, relativisme og antirealisme. Hellesnes har ingen argumenter mot den svake, bare den sterke.

Og her ser det nærmest ut til at Hellesnes og Enebakk er på samme linje, og at de også er på linje med Kjørup. De avviser alle den relativistiske og antirealistiske versjonen av sosial konstruktivisme, det Kjørup kaller for konstruksjonisme.

Men hva er så en fruktbar versjon av sosial konstruktivisme? Er det en svak versjon i henhold til Hellesnes' definisjon?

Hellesnes er muligens inne på noe når han hevder at innenfor vitenskapsstudiene er det samfunnsvitere som undersøker naturvitenskap. Det er problematisk at samfunnsvitere skal forstå naturvitenskapelig kunnskap som sosialt konstruert, fordi utgangspunktet for forståelsene til h.h.v. samfunnsvitere og naturvitere er så forskjellig. Naturviteren – for eksempel fysikeren – har naturen som sitt objekt – han vil *oppdage*, mens samfunnsviteren har naturforskeren og naturforskningen som objekt, og hevder at naturforskeren *finner opp*.

Denne oppfatningen av naturforskeren har samfunnsforskeren fra begrepet om sosial konstruktivisme. Men det kan ikke være slik at det er ikke-fysikere (samfunnsvitere) som skal fortelle sannheten om naturforskningen eller naturforskningens resultater, like lite som det skal være slik at naturforskeren skal fortelle samfunnsforskningen om hva som kan anses som sannheter i den sosiale verden. Sosiobiologenes påvisning av at menn og kvinner har ulik oppbygning av hjernen er en påvisning som det er vanskelig for en samfunnsviter å imøtegå, men de samfunnsmessige konsekvensene som sosiobiologene utleder av dette – for eksempel at den kvinnelige hjerne dermed er bedre tilpasset et liv i hjemmet, med barnepass og husarbeid, er enklere og absolutt relevant for samfunnsviteren å tilbakevise, fordi antagelsene om konsekvensene bygger på feil premisser (eller fordomsfullhet). De bygger ikke på kunnskap om at samfunnsvitenskapen og naturvitenskapen forstår sine fenomener og objekter på ulike måter. Her er det sosiobiologen som konstruerer en samfunnsmessig nødvendig konsekvens av sin naturvitenskaplige forskning.

Hva er en fruktbar og holdbar konstruktivisme? Finnes det en sannhet? Finnes objektiv, sann viten?

Kjørup hevder at spørsmålet om det finne «objektiv, sann viten» er selv-
motsigende. Så lenge begrepet «objektiv» skal vise til noe som ligger uten-
for menneskenes erfaringsverden, og at det samtidig er slik at sann viten
kun er sann relativ til konteksten, kan det ikke finnes fenomener som både
er objektive (ikke menneskeerfart) og sanne (sann i konteksten, dvs. etter å
ha blitt språkliggjort av mennesker, som igjen betyr sosialt konstruert).
Men Kjørup sier ikke at sannhet eller objektiv virkelighet ikke finnes. Han
hevder at det ikke kan være slik at språket skal være en feilkilde i be-
skrivelse av virkeligheten. Det kan ikke være slik at i det øyeblikket et
fenomen er språkliggjort, er det ikke lenger virkelighet, fordi det da er
preget av menneskers sosiale konstruksjon. Dette innebærer at språket
skulle fungere som et filter mellom virkeligheten og det vi som mennesker
kan erfare.

Kjørup argumenterer i stedet for et «pragmatisk sannhetsteori», samtidig
som han diskuterer begrepene objektivitet og relativisme (Kjørup 2001).
En pragmatisk sannhetsteori innebærer at det finnes en rekke utsagn som
holdes for sanne: Mens jeg sitter her, skinner solen, statsministeren i Norge
heter Kjell Magne Bondevik, Beatles er verdens beste popband gjennom
alle tider, og to pluss to er fire. (Eksemplene er varianter av eksempler
Kjørup selv har med i sin artikkel). Hans hovedpoeng er at alle disse
utsagnene kan stå som sanne, men *kriteriene for at de er sanne er vidt
forskjellige* (Ibid).

Det er flere forhold som avgjør om et utsagn er sant, ikke bare ett. Kjørup
hevder at vi kan forsikre oss om et utsagns sannhet ved å holde dem opp
mot andre utsagn, mot iaktakelser, mot overbevisninger, «alt sammen
meget forskjellige sager i meget forskjellige kombinasjoner, men aldri
blot én ting (fx en konkret iakttagelse)» (Ibid). Vi må i tillegg holde våre ut-
sagn opp mot vår bakgrunnskunnskap. Men i siste instans er det ikke slik
at det å føye begrepet «sant» til et utsagn, avgjør om det er sant eller ikke.
Hva er forskjellen på utsagnet «Jorden er rund» og «Det er sant at jorden er
rund»? I følge Kjørup er det siste kun en presisering av utsagnet «jorden er

rund», ikke noe som gjør det mer sant. Likevel – utsagnene er alle «menneskelige og mer eller mindre tydelig kulturforankrede, [men dette] er ikke noget argument for at de ikke skulle være sande» (Ibid).

Når det gjelder begrepet objektivitet, eller objektiv sannhet, spør Kjørup retorisk: «hvad er forskjellen på et sandt utsagn og et objektivt sandt utsagn?» Og svarer «Ingen!». Han hevder at ordet «objektiv» her er et såkalt utelukkelsesord, som kun har som funksjon å understreke en betydning (her sann), men som ikke peker positivt på egenskaper ved begrepet «sant». Hvis noe er sant, er det også objektivt sant. Objektivitet er ikke en egenskap i seg selv, hevder Kjørup, men det er sannhet. Derfor er forskerens utfordring å vise hvordan noe er sant, ikke å vise at det er objektivt sant. Dersom et utsagn, en påstand eller et argument hevdes å være sant, må det samtidig kunne hevdes å være objektivt sant. Hvis ikke måtte det være sant kun for noen, og ikke for andre.

Også ifølge Hellesnes er det ikke et tilstrekkelig kriterium for vitenskapelig sannhet, at det bare skal være sant for noen. Det kan for eksempel ikke være slik at evolusjonsteorien er sann (inntil videre) i vesterlandske kulturer, mens den ikke er sann i andre kulturer. Her har Hellesnes for øvrig lagt til et (inntil videre) for å illustrere poenget at selv om noe er sant (her og nå), så betyr ikke det at sannheten som hevdes er sann for all tid, fortid og framtid. Sannhet er, i vitenskapen som ellers, en slags forhandlingsposisjon, som er gyldig som sannhet helt til en alternativ sannhet innenfor sannhetens gyldighetsområde, setter den tilside.

OPPSUMMERING

Mitt utgangspunkt var spørsmålet: Hvordan kan en forstå begrepene relativisme og realisme innenfor sosial konstruktivisme? Er dette spørsmålet besvart?

Jeg har i all hovedsak presentert to vitenskapsfilosofers kritikk (og forsvar) av sosialkonstruktivismens forhold til relativisme og realisme. Det kan synes som om det å innta et konstruktivistisk ståsted innebærer for det første å ta et oppgjør med konstruksjonismens ulogiske og «selvrefererende inkonsistente» forhold til relativisme og antirealisme, slik Hellesnes legger det fram. Dette er selvsagt på sin plass, og har helt klart viktige vitenskapsfilosofiske implikasjoner. Jeg er imidlertid ikke overbevist om at for eksempel Enebakk makter å tilbakevise Hellesnes kritikk av den sterke versjonen av konstruktivistisk forskning, den versjonen som i følge Hellesnes (og Enebakk selv?) er antirealistisk og relativistisk. I stedet ser de ut til å enes om at den svake versjonen av sosial konstruktivisme – at det kan komme viktig og fruktbar kunnskap gjennom konstruktivistiske studier av vitenskap.

Men er Hellesnes kritikk av det konstruktivistiske prosjekt holdbar for all konstruktivisme? Søren Kjørup gjør et skille mellom konstruksjonisme og konstruktivisme, der begrepet om konstruksjonisme ser ut til å omfatte de samme problemer som Hellesnes tar opp i sin kritikk av den sterke versjonen av sosial konstruktivisme. Det kan dermed synes som om den sterke formen for konstruktivisme hos Hellesnes er det samme som konstruksjonisme hos Kjørup.

Men er det da slik at den svake formen for konstruktivisme, som Hellesnes ikke har innvendinger mot, er det samme som konstruktivisme hos Kjørup (og hos Enebakk?)? Er konstruktivisme som vitenskapsfilosofisk retning grei når den er svak? Er det slik at sosial-konstruktivistisk tenkning og

forskning kan bidra til å nyansere og utdype tradisjonell forskning, gjennom interessante påpekninger om at måten vi forsker på også har betydning for forskningen selv og (muligens) for forskningsresultatene? Det kan synes som om dette er en passiv holdning til konstruktivisme som vitenskapsfilosofisk retning, og at det gir liten forståelse av konstruktivismen selv.

Kjørup viser gjennom sin «pragmatiske sannhetsteori» hvordan konstruktivismens kan forholde seg til begrepene sannhet og objektivitet (objektivitet er, som vi husker et utelukkelsesbegrep, som ikke gir noe til begrepet om sannhet): « ... ingen kan undgå at fremføre påstande med krav på sandhed, og det gjelder både i dagligdagen og i videnskaben» (Kjørup 2001, s. 20). Og han fortsetter litt senere:

Vi kan nemlig ikke unddrage os forpligtelsen til at skelne mellem sande og falske konstruktioner, og til at give så korrekte beskrivelser af verden som muligt. Heldigvis finder man i dag konstruktivistisk inspirerede studier der viser at det kan lade sig gøre (Ibid).

Det neste skritt for meg er nettopp å se på om SCOT og SST er studier som er «konstruktivistisk inspirerede», og som gir gode og relevante beskrivelser av virkeligheten. Jeg har allerede registrert at det innenfor SCOT-tradisjonen er framsatt kritikk for deres forhold til realisme og relativisme innenfor forståelsen social construction of technology (Hacking 1999; Hellesnes 2001). Men jeg er mer usikker på om denne kritikken også rammer SST, som legger vekt på at teknologien er sosialt *formet*. I det videre arbeidet med dette paperet vil disse forholdene belyses og diskuteres.

LITTERATURLISTE

- Burr, Vivien (1995) *An introduction to social constructionism*. London, Routledge.
- Cohen, Anthony (1985) *The Symbolic Construction of Community*. London, Tavistock.
- Delanty, Gerard (1997) *Social Science. Beyond Constructivism and Realism*. Buckingham, Open University press.
- Enebakk, Vidar (2001) Lite konstruktivt om konstruktivisme. *Nytt norsk tidsskrift*, årg. 18, nr 3: s. 322–327.
- Game, Ann (1991) *Undoing The Social: Towards a deconstructive sociology*. Buckingham, Open University Press.
- Gergen, Kenneth (2001) *Social construction in context*. London, Sage.
- Giddens, A. and K. Birdsall (2001) *Sociology*. 4th ed. Cambridge, Polity.
- Guneriussen, Willy (1999) Konstruksjonen av sosial mening. I *Aktør, handling og struktur: grunnlagsproblemer i samfunnsvitenskapene*, Willy Guneriussen, kap. 6. 2. utg. Oslo, Tano Aschehoug.
- Hacking, Ian (1999) *The Social Construction of What?* Cambridge, Mass., Harvard University Press.
- Hellesnes, Jon (2001) Sosial konstruktivisme i vitenskapsteorien. *Nytt norsk tidsskrift*, årg. 18, nr 2: s. 132–149. Med debattinnlegg fra: Enebakk, Vidar (2001) Lite konstruktivt om konstruktivisme. *Nytt norsk tidsskrift*, årg. 18, nr 3: s. 322–327. Og svar fra: Hellesnes, Jon (2001) Konstruktivisme og antirealisme. *Nytt norsk tidsskrift*, årg. 18, nr 4: s. 430–432.

- Kjørup, Søren (2001) Den ubegrunnede skepsis: en kritisk diskussion af socialkonstruksjonismens filosofiske grundlag. *Sosiologi i dag*, årg. 31, nr. 2: s. 5–22.
- Parker, Ian ed. (1998) *Social constructionism, discourse and realism*. London, Sage.
- Potter, Jonathan (1996) *Representing reality : discourse, rhetoric and social construction*. London, Sage.
- Priestly, Mark (1998) Constructions and creations: idealism, materialism and disability theory. *Disability & Society*, 13 (1), pp. 75–94.
- Sayer, Andrew (2000) *Realism and Social Science*. London, Sage.
- Söder, Mårten (2000) Relativism, konstruktivism och praktisk nytta i handikappforskningen. I *Funksjonshemming, politikk og samfunn*, red. Jan Froestad, Per Solvang og Mårten Söder. Oslo, Gyldendal akademisk.

Utvalg av litteratur innenfor SCOT og SST:

- Bijker, Wiebe E., Thomas P. Hughes, and Trevor Pinch eds. (1987) *The Social construction of technological systems : new directions in the sociology and history of technology*. Cambridge, Mass., MIT Press.
- Edge, David (1995) The Social Shaping of Technology. In *Information technology and society: a reader*, eds. Nick Heap et al. London, Sage, 1995.
- Heap, Nick et al. eds. (1995) *Information technology and society: a reader*. London, Sage.
- Latour, Bruno (1998) *Artefaktens återkomst: ett møte mellom organisationsteori och tingenes sociologi*. [Stockholm], Nerenius & Santéus förl.
- MacKenzie, Donald and Judy Wajcman (1999) *The Social Shaping of Technology*. 2nd ed. Buckingham, Open University Press.